

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

**ПСИХОКОРЕКЦІЯ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН У
СТАРШОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: здобувачка 4 курсу 07-431 групи
Спеціальності 053 Психологія
Освітньо-професійної програми «Психологія»
Людмила СЄДІНА

Керівник: доктор психологічних наук, професор,
Ігор ПОПОВИЧ

Рецензент: докторка психологічних наук,
професорка, завідувачка кафедри соціальної
психології Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Любомира ПЛЕЦЬКА

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичне аналізування психологічних особливостей дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці	6
1.1. Феномен дитячо-батьківських відносин у психологічній науці.....	6
1.2. Особливості дитячо-батьківських відносин у дітей старшого дошкільного віку.....	9
РОЗДІЛ 2. Практична реалізація психокорекції дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці	14
2.1. Організація дослідження дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці.....	14
2.2. Аналізування та інтерпретація результатів емпіричного дослідження дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці.....	17
2.3. Психокорекційна програма дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці.....	28
ВИСНОВКИ	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	36
ДОДАТКИ	40

ВСТУП

Актуальність дослідження. Широкий та різноманітний спектр людських стосунків передбачає необхідність навчання дитини розрізняти види міжособистісної взаємодії та демонструвати адекватний ситуації і меті тип поведінки. Саме сім'я виступає тим еталонним простором, де дитина засвоює і переймає зразки міжособистісної взаємодії, вчиться відповідально ставитися до конструювання інтеракції.

Родина відіграє провідну роль у гармонійному розвитку, вихованні та соціалізації дитини старшого дошкільного віку. Батьки у цей період розвитку дошкільника відповідають за організацію його життєдіяльності, сприяють його становленню, цілісному розвитку, входженню та адаптації до умов соціуму.

Період дошкільного віку є важливим та відповідальним етапом у розвитку особистості, адже саме у цей проміжок часу відбувається творення самої особистості, яка ніби «губка» поглинає усі настановлення, побажання, орієнтації представників своєї родини, у першу чергу батьків. Також на цьому етапі у дошкільника формується і розвивається самосвідомість, самооцінка, мотивація та пріоритетність мотивів.

Питанням на часі у розвитку сучасної психології є розробка комплексних методик, програм, які мають на меті гармонізацію та конструктивізацію міжособистісної взаємодії у сім'ях, де виховується дитина старшого дошкільного віку. Оскільки конструктивні дитячо-батьківські відносини, позитивне ставлення батьків до особистості та діяльності дитини є передумовами розвитку необхідних для подальшого успішного життя компонентів, серед яких повага до загальнолюдських цінностей, толерантність та пріоритетність права, то необхідно залучати ресурси для корекції та нормалізації відносин між дітьми старшого дошкільного віку та їх батьками.

Серед сучасних українських та зарубіжних дослідників феномену дитячо-батьківських відносин слід відзначити Ю. Бохонкову, М. Бриль,

Л. Гончар, Н. Завацьку, К. Кравченко, Г. Крупник О. Олійник, К. Тичину, Т. Яблонську, М. Ainsworth, S. Bell, G. Craig, R. G. Erskine, P. Harris, J. Nelsen, A. Russell.

Мета дослідження: теоретично визначити та емпірично дослідити психологічні особливості дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці; розробити психокорекційну програму дитячо-батьківських відносин у дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до поставленої мети було визначено такі **завдання дослідження:**

1. Теоретично визначити психологічні особливості дитячо-батьківських відносин у дітей старшого дошкільного віку.
2. Підібрати комплекс діагностичних методик для емпіричного дослідження дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці.
3. Емпірично дослідити дитячо-батьківські відносини у дітей старшого дошкільного віку.
4. Розробити психокорекційну програму дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці.

Об'єкт дослідження: дитячо-батьківські відносини.

Предмет дослідження: особливості психокорекції дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці.

Методи дослідження: аналізування, систематизація та узагальнення теоретичних положень наукових джерел; психодіагностичне опитування із використанням таких психодіагностичних методик: проєктивна методика «Сходинки» (В. Ткачова); методика «Кінетичний малюнок сім'ї» (R. Burns, S. Kaufman); опитувальник «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» (FACES-3) (D. H. Olson, J. Portner, R. Bell); методика «Батьківсько-дитячі відносини» (PARI) (E. S. Schaefer, R. Q. Bell); методи математичної

статистики: методи описової статистики, кореляційний аналіз за критерієм Пірсона.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості застосування створеної психокорекційної програми дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці психологами, які працюють у закладах дошкільної освіти або із дітьми старшого дошкільного віку безпосередньо.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати емпіричного дослідження особливостей дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці було висвітлено у публікації на тему «Дитячо-батьківські відносини як чинник розвитку особистості дитини», яка ввійшла до збірника тез VIII Усеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (7 квітня, 2023 року, м. Івано-Франківськ).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 52 сторінки, з них основний текст викладено на 35 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ АНАЛІЗУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН У СТАРШОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

1.1. Феномен дитячо-батьківських відносин у психологічній науці

Феномен дитячо-батьківських відносин завжди займав чільне місце серед досліджень психологічного спрямування, його важливість обумовлена прямим впливом на формування та розвиток особистості. Так, Т. Яблонська зазначає основні характеристики дитячо-батьківських відносин, у яких демонструється обумовленість конструктивного розвитку дитини: безперервність і тривалість стосунків, сильна емоційна значущість і для дитини, і для батьків, вікова змінність, баланс полярних позицій, наявність потреби піклуватися та відповідальності, зумовлення психічного розвитку та соціалізації дитини (Яблонська Т. М.)[28]. На нашу думку, ці характеристики можуть виступати і в ролі компонентів конструктивних дитячо-батьківських відносин.

У психологічній літературі дитячо-батьківські стосунки постають складним явищем, яке можна розкрити із трьох різних позицій: із позиції батьків (у цьому випадку розглядають батьківські настановлення, тип виховання і ставлення батьків до дітей), із позиції дітей (з цього боку беруть до уваги те, як дитина сприймає ставлення батьків до себе і який із типів дитячої прихильності проявляє), із позиції відносин батьків і дітей (у цьому разі увагу акцентують на особливостях спілкування та інтеракції між дітьми та батьками) (Тичина К. О.)[22]. Із цього виходить, що процес дитячо-батьківської взаємодії не обмежується лише однобічним впливом батьків на дитину, а передбачає присвоєння і дитині ролі активного учасника інтеракції в родині.

Дослідники розглядають дитячо-батьківські відносини через призму різноманітних почуттів батьків до дитини, особливостей її

сприйняття, розуміння характеру, вчинків, особистості дитини загалом, поведінкових стереотипів, які реалізуються у ході спілкування з нею.

Першими, хто надав дитячо-батьківським відносинам провідну роль у розвитку особистості дитини, були представники класичного психоаналізу. Вони були прибічниками думки про те, що саме порушення у системі дитячо-батьківських відносин є джерелом формування неврозів, тривоги і страхів у дітей. Із цього ми можемо зробити висновок, що корекція дитячо-батьківських відносин має носити комплексний характер і враховувати увесь спектр імовірних наслідків порушень у взаємодії між батьками та дітьми.

Найбільше схвалення науковців отримала психоаналітична теорія прив'язаності, авторами якої є М. Ainsworth і J. Bowlby. Психоаналітики наголошують на важливості емоційного спілкування дитини з матір'ю у ранньому віці. Сама ж прихильність дитини до матері проявляється у двох протилежних тенденціях: бажанні активного пізнання світу і ризику, які ведуть дитину від матері та прагненні до комфорту і безпеки, що повертають її до батьків. Також дослідники виявили, що рівень прояву прихильності прямо пропорційний розвитку ініціативності та самостійності дитини у майбутньому (Ainsworth M, Bowlby J.)[29].

Подальші психологічні дослідження розкривали такі сутнісні аспекти дитячо-батьківських відносин, як:

- стиль батьківського виховання – батьки можуть реалізовувати авторитарний, авторитетний, пермісивний, дитиноцентричний, ліберальний або демократичний стиль. У дослідженні К. Кравченко було визначено, що переважна більшість українських сімей використовує у рамках виховання дитини авторитарний стиль (Кравченко К. В.)[10]. А у наробітку А. Russell, який було присвячено вивченню статевих відмінностей батьківських стилів виховання, було визначено, що матері більшою мірою використовують авторитетний стиль виховання, у той час як батьки демонструють авторитарний чи ліберальний. Також було

визначено тенденцію до використання авторитетного стилю батьками дівчинки, а авторитарного – хлопчика (Russell A.)[35].

- емоційна підтримка – значення емоційної підтримки батьків для успішного розвитку і функціонування дитини. І. Беленька у своєму наробітку наголошувала на вирішальному значенні емоційної підтримки, позитивних взаємостосунків у родині для психологічного благополуччя дитини та формування її емоційної компетентності (Беленька І.)[2];

- вимогливість – яким чином батьки демонструють дітям свої очікування та вимоги. І. Попович, зазначає, що дитина залежить від батьківських очікувань, тому необхідно транслювати їй реалістичні та адекватні очікування, які стимулюватимуть всебічний розвиток дитини (Роровуш І. S.)[34];

- спосіб комунікації – яким постає процес взаємодії і спілкування між батьками і дітьми. Дослідження О. Шаповалової демонструє, що якісна комунікація між батьками та дітьми сприяє ефективній соціалізації дитини, її психологічному благополуччю та психічному здоров'ю (Шаповалова О. В.)[27];

- наявність конфліктів – як саме батьки демонструють способи розв'язання конфліктів у родині дитині та як відбувається конфлікт у системі батьки-дитина. У роботі Н. Соболевої акцентовано увагу на необхідності транслювання батьками ефективних та конструктивних способів виходу із конфліктної ситуації дітям (Соболева Н.)[18].

Дослідниця О. Олійник акцентує увагу на визначальній ролі дитячо-батьківських відносин у формуванні самооцінки дитини. Нею емпірично було доведено, що саме дитячо-батьківські стосунки та оцінювальне ставлення батьків до діяльності дитини впливають на формування та становлення адекватної самооцінки дітей (Олійник О. О.)[14].

Залежність загального особистісного розвитку дитини від ступеня гармонійності дитячо-батьківських стосунків продемонстровано у дослідженні О. Чанцевої-Коваленко. Авторка наголошує на існуванні

стійкого зв'язку між характером дитячо-батьківських відносин та сформованістю Я-концепції і ціннісних орієнтацій дітей (Чанцева-Коваленко О. М.)[25].

Дитячо-батьківські стосунки у дослідженні М. Бриль виступають залежними від низки чинників, серед яких: культурний та освітній рівень батьків, матеріальне становище сім'ї, наявність залежностей у членів родини. Також було визначено, що наявна пряма залежність між активністю позиції батьків та інтелектуальним розвитком дитини (Бриль М. М.)[1]. На нашу думку, цей перелік можна доповнити наступними компонентами: емоційне ставлення до дитини, сформованість цілей та мотивів батьківства, засвоєні батьками способи вирішення проблемних ситуацій, рівень соціального контролю у їхньому житті.

У дослідженні Л. Фролової визначено, що в родинях, де переважає атмосфера взаєморозуміння, відповідальності, співпраці, гуманності, діти мають меншу кількість фізіологічних та психічних відхилень в розвитку, проблем у взаємодії із соціальним оточенням (Фролова Л. Б.)[23].

Отже, у сучасних психологічних дослідженнях ми помічаємо тенденцію до вивчення як окремих феноменів, які зумовлені дитячо-батьківськими відносинами, так і впливу стосунків з батьками на комплексний розвиток дитини.

1.2. Особливості дитячо-батьківських відносин у дітей старшого дошкільного віку

Дошкільний вік постає одним із найбільш значимих періодів розвитку особистості, оскільки саме на цьому етапі відбувається засвоєння моральних правил, культури взаємодії і спілкування, формування ціннісної сфери особистості, розвиток уявлень про світ, про своє місце у світі, ідентифікація за статевою ознакою, оволодіння навичками індивідуальної та колективної діяльності, зародження уявлень

про подружні та внутрішньосімейні стосунки (Терещенко М. В.)[19]. Отже, дитина старшого дошкільного віку постає перед значним масивом нових знань та вмінь, які вона має опанувати із допомогою батьків та налагоджених дитячо-батьківських відносин зокрема.

Родина відіграє особливу роль у вихованні дитини старшого дошкільного віку, оскільки це перший і найголовніший простір, який виконує функцію формування її особистості. Успішне засвоєння дошкільником соціально-культурного досвіду більшою мірою залежить від того, яке ставлення батьків превалювало у родині, який тип сімейного виховання було реалізовано, якою була роль батьків у становленні дитини.

Однак, не слід відводити батькам головну роль у дитячо-батьківських взаєминах, оскільки дитина із самого раннього віку постає активним учасником спілкування в родині. Вона дуже швидко засвоює і переймає основні моделі поведінки, правила і прийоми спілкування з іншими людьми.

Дослідниця В. Горбатих зауважує, що дитина старшого дошкільного віку вже здатна свідомо засвоювати соціальні ролі, які їй пропонує оточення (Горбатих В. В.)[5]. Проте перевагу вона надаватиме тим дорослим, які надають їй оцінку у спільній діяльності. Саме стосунки із референтними особами дошкільник буде прагнути вибудовувати і продовжувати подальшу взаємодію.

Дитячо-батьківські відносини у старшому дошкільному віці розкриваються у різних видах спільної діяльності. Проте основна передача знань і соціально-культурного досвіду відбувається у грі, яка у цьому віці постає провідним видом діяльності (Тичина К. О.)[20]. Саме у грі дошкільник набуває всіх необхідних і важливих навичок для подальшого успішного функціонування, навчається гуманному і справедливому ставленню до оточення, переймає основні правила взаємодії з іншими людьми.

Змістове поле дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці має певні особливості, які зумовлені періодом розвитку дитини і новоутвореннями, що мають у неї закріпитися. Батьки у цьому віці мають приділяти дошкільнятам достатню кількість уваги задля їх успішного майбутнього (Сєдіна Л. В.)[17].

У старшому дошкільному віці дитина починає розуміти свої власні потреби та почуття, а також потреби і почуття людей, які її оточують. Тому батьки мають допомагати дитині навчатися правильній ідентифікації окреслених аспектів і прийнятному їх вираженню (Попович І. С.)[15]. Також важливо, щоб батьки не фрустрували потреби і почуття дитини, а сприяли їх конструктивному задоволенню та вербалізації.

Для дошкільника батьки постають першим і основним соціальним простором, який забезпечує задоволення його основних потреб, таких як потреба у любові, захищеності та турботі. Дослідниця Н. Крива зауважує, що одним із ключових аспектів конструктивної взаємодії батьків і дітей є створення відкритої та довірливої атмосфери, яка визначається можливістю вільного спілкування дітей із батьками та процесом екологічного обговорення проблем і переживань дошкільників (Крива Н. Л.)[11].

Крім того, взаємодія батьків із дитиною має стати прикладом дотримання соціальних норм та особливостей спілкування. Важливого значення набуває сфера вирішення конфліктів у родині, адже у межах старшого дошкільного віку починають формуватися характерні способи поведінки у таких ситуаціях. Дослідниці Л. Фролова, Н. Завацька та Ю. Бохонкова зауважують, що саме в процесі активного засвоєння дитиною оточуючого простору та включення її в широкий спектр соціальних відносин необхідно транслювати їй конструктивні моделі поведінки, які провокують вирішення конфлікту, яке буде сприятливим для обох сторін (Фролова Л. Б., Завацька Н. Є., Бохонкова Ю. О.)[24].

Дитячо-батьківські взаємини постають специфічним видом міжособистісної взаємодії, оскільки вони характеризуються тісною емоційною прив'язаністю, яка проявляється як у батьків, так і у дитини. У дослідженні Л. Гончар було виявлено, що діти у старшому дошкільному віці можуть демонструвати більшу емоційну чутливість та вразливість, тому дитячо-батьківські відносини можуть справляти значний вплив на їх самопочуття і розвиток загалом (Гончар Л. В.)[3; 4].

Важливого значення набуває розвиток емоційного інтелекту дитини, який розкривається через вміння демонструвати і розуміти почуття та емоції інших людей. Такі навички дитина зможе краще засвоїти опосередковано через ігрову діяльність. Г. Крупник зазначає, що важливим аспектом взаємодії батьків і дитини є продукування вміння до емпатії. Емпатія виступає одним із найважливіших джерел розвитку особистості дошкільника (Крупник Г. А.)[12]. Проте цей конструкт може сформуватися у дитини тільки за умови, що батьки розуміють її почуття, цікавляться і беруть участь у спільній із нею діяльності, а також дають волю для самостійних виборів та дій, які цей вибір вимагає.

Система дитячо-батьківських відносин має бути спрямованою і на навчання дитини відповідальності та самостійності. Адже розвиток таких рис особистості складає фундамент конструктивного ставлення до життя та успішного функціонування в майбутньому. Дослідники Л. Іщенко та О. Мельникова зазначають, що формуванню самостійності дошкільника сприятиме підтримка її проявів з боку батьків, надання йому можливості самостійного опанування цілеспрямованої діяльності та розвиток комунікативних вмінь при спілкуванні з однолітками (Іщенко Л. В., Мельникова О. М.)[9].

У старшому дошкільному віці перед батьками також постає завдання допомогти дитині у розширенні кола осіб, із якими вона спілкується, у появі нових систем взаємостосунків. На думку В. Кузьменко, дошкільник має демонструвати відкритість до різних точок

зору, до культурної різноманітності, він має транслювати толерантність та повагу до відмінностей, які можуть спостерігатися у інших людей (Кузьменко В. У.)[13].

Також варто зазначити, що у цьому віці дитина навчається різним способам взаємодії і спілкування через імітацію поведінки батьків. Саме вони виступають для неї еталоном поводження у соціумі. Н. Зобенько у своїй праці акцентує увагу на тому, що особливості спілкування дошкільника і з батьками, і з оточенням, знаходяться під прямим впливом того стилю виховання, який реалізовували батьки (Зобенько Н. А.)[8]. У контексті цього особистісного аспекту важливо надати класифікацію стилів сімейного виховання, які можуть використовувати батьки дошкільника. Так, G. Craig виокремив та описав чотири стилі: авторитетний (акцентується увага на необхідності дотримання встановлених правил та дисципліни у родині, проте батьки створюють умови для наявності теплих емоційних відносин); авторитарний (батьки акцентують увагу на важливості дотримання дисципліни, їхніх вказівок та настанов, створення теплих стосунків із дитиною не є пріоритетним); ліберальний (спостерігається відсутність впровадження конкретних правил, панує атмосфера вседозволеності, яку супроводжує прояв любові та прагнення задовольнити всі бажання дитини); індиферентний (батьки проявляють відстороненість у стосунках із дітьми, не встановлюють правила поведінки і не висувають до дітей ніяких вимог) (Craig G.)[30].

Отже, дитячо-батьківські відносини у старшому дошкільному віці займають чільне місце у формуванні особистості дитини та її соціальної компетентності. У цей період перед батьками постає завдання, яке полягає у навчанні та розвитку усіх ключових аспектів особистості дошкільника через систему конструктивних дитячо-батьківських відносин.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН У СТАРШОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

2.1. Організація дослідження дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці

Емпіричне дослідження дитячо-батьківських відносин було спрямовано на розв'язання низки завдань:

1. Визначити особливості дитячо-батьківських відносин у родин, які виховують дошкільників, за допомогою комплексу методичного інструментарію;

2. Встановити взаємозв'язок між окремими складовими батьківського ставлення до дітей старшого дошкільного віку та елементами сприйняття ситуації в родині з боку дітей;

3. Запропонувати програму психокорекції дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці для родин, у яких виявлено деструктивні ознаки стосунків із дошкільниками.

Наявність окреслених завдань емпіричного дослідження стала підґрунтям створення його програми. Особливості дитячо-батьківських відносин було досліджено за посередництва реалізації трьох етапів.

1 етап – підготовчий – містив у собі теоретичне аналізування наукових матеріалів за темою дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці та підбір методичного інструментарію, який відповідатиме предмету нашого дослідження;

2 етап – основний – здійснення психодіагностичного тестування батьків, які виховують дітей старшого дошкільного віку та проведення із дошкільниками проєктивних методик із психодіагностичною бесідою.

3 етап – аналітичний – кількісне оброблення результатів дослідження за обома вибірками та їх якісна інтерпретація.

4 етап – розробка психокорекційної програми для оптимізації дитячо-батьківських стосунків у старшому дошкільному віці на основі отриманих результатів емпіричного дослідження.

Психодіагностична робота проводилася із дітьми старшого дошкільного віку та їх батьками, кількість вибірки сягає 20 сімейних тріад, серед яких 11 родин, які виховують дівчинку старшого дошкільного віку та 9 – хлопчика. Такий формат діагностики дозволив здійснити дослідження дитячо-батьківських стосунків із позицій обох сторін, які беруть участь у взаємодії. Психодіагностичне тестування батьків дошкільників було здійснено за допомогою сервісу Google-форми. Проведення проєктивних методик та психодіагностичної бесіди із дітьми старшого дошкільного віку відбувалося індивідуально, через засоби відеозв'язку, але за попередньою згодою батьків. Емпіричне дослідження базувалося на принципах добровільності та анонімності.

Реалізація дослідження дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці відбувалася за посередництва таких методик: проєктивна методика «Сходинки» (В. Ткачова); методика «Кінетичний малюнок сім'ї» (R. Burns, S. Kaufman); опитувальник «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» (FACES-3) (D. H. Olson, J. Portner, R. Bell); методика «Батьківсько-дитячі відносини» (PARI) (E. S. Schaefer, R. Q. Bell).

Наявність у психодіагностичному інструментарії проєктивних методик обумовлена особливостями старшого дошкільного віку. Дошкільник ще знаходиться на довербальному періоді розвитку, тому усвідомлення запропонованих запитань або тверджень опитувальників йому дається важко.

Для визначення особливостей сприймання дитячо-батьківських стосунків у родині із позиції дошкільника ми використовували проєктивну методику «Сходинки», авторкою якої є В. Ткачова та методику «Кінетичний малюнок сім'ї», яку розробили R. Burns і

S. Kaufman. Зазначений тандем методик взаємодоповнює та підсилює їх психодіагностичні можливості. Їх використання у нашому дослідженні було спрямовано на визначення оцінки дитиною стану взаємостосунків із батьками, на встановлення ієрархії її взаємовідносин та на те, як дошкільник сприймає характер ставлення до нього батьків. Для методики «Сходинки» ми використовували шкали емоційної та вербальної складової, які містять ознаки із присвоєнням рівня прояву. Методика «Кінетичний малюнок сім'ї» була оцінена за шістьма симптомокомплексами, які було запропоновано О. Таран: сприятлива сімейна ситуація, тривожність, почуття неповноцінності, конфлікти у родині, труднощі у спілкуванні, ворожість у сімейній ситуації. Означені симптомокомплекси містять у собі перелік характеристик, які притаманні кожному із проявів. За кожен ознаку, яку проявила під час малювання дитина, нараховується один бал, після чого підраховується сума балів за кожним симптомокомплексом і окреслюється провідна тенденція у сімейній взаємодії.

Психодіагностичну бесіду із дітьми старшого дошкільного віку було реалізовано у такій відповідності: 1. Привітання та налагодження контакту із дошкільником; 2. Загальні відомості про батьків – пропонування дитині розповісти про те, чим займаються її батьки, які їх інтереси; 3. Відносини із батьками – акцентування уваги на особливостях взаємодії у родині, на тому, як вони спілкуються, яким чином проводять спільний час, чи є у них улюблені заняття, які вони роблять у співпраці зі своїми батьками; 4. Почуття дитини – пропонування розповісти про те, як відчуває себе дошкільник, коли взаємодіє із кожним із батьків; 5. Що подобається – запитання про те, як дитина сприймає спілкування із батьками і що їй подобається у тому, коли вони проводять час разом.

Для діагностики особливостей сприйняття та функціонування у системі дитячо-батьківських стосунків із позиції батьків ми застосували опитувальники американських психологів «Шкала сімейної адаптації та

згуртованості» (FACES-3) (D. H. Olson, J. Portner, R. Bell) та «Батьківсько-дитячі відносини» (PARI) (E. S. Schaefer, R. Q. Bell). Опитувальник «Шкала сімейної адаптації» містить 20 тверджень, які характеризують виховання дітей, атмосферу у родині та ставлення до членів сім'ї. Методика дає змогу продіагностувати одинадцять параметрів: емоційний зв'язок, сімейні межі, лідерство, контроль, дисципліна, сімейні ролі, прийняття рішень, час, друзі, інтереси і відпочинок, правила. Методика «Батьківсько-дитячі відносини» більшою мірою спрямована на визначення ставлення батьків до їх сімейної ролі та до виховання і взаємодії із дітьми. Опитувальник містить 115 тверджень, які дають змогу окреслити п'ятнадцять ознак, що стосуються сфери дитячо-батьківських відносин. Ці 15 ознак діляться на три групи: I – Оптимальний емоційний контакт (вербалізація; партнерські відносини; розвиток активності дитини; відносини, що засновані на рівності); II – Зайва емоційна дистанція з дитиною (роздратованість; надмірна строгість; уникнення конфлікту); III – Зайва концентрація на дитині (надмірна турбота; нейтралізація внутрішньосімейного впливу; подавлення волі; подавлення сексуальності; опасіння образити; подавлення агресивності; прагнення прискорити розвиток дитини; надзвичайна зануреність у світ дитини).

Оброблення отриманих даних та їх графічна презентація здійснювалися за допомогою статистичних програм MS Excel та SPSS Statistics V 22.0.

2.2. Аналізування та інтерпретація результатів емпіричного дослідження дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці

Дослідження особливостей дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці було реалізовано за посередництва опитування 20 родин, які виховують дитину старшого дошкільного віку. У нашій вибірці представлено 11 дівчаток та 9 хлопчиків.

Психодіагностична робота із дошкільниками відбувалася через проведення проєктивних методик, а з батьками – через психодіагностичне тестування за опитувальниками.

Перейдемо до розгляду та аналізування отриманих даних стосовно особливостей дитячого сприймання взаємодії із батьками. Для реалізації цієї мети ми використовували проєктивну методику «Сходинки» (В. Ткачова) та «Кінетичний малюнок сім'ї» (R. Burns, S. Kaufman). Результати статистичного оброблення даних за параметрами мінімуму, максимуму, медіани та середньоквадратичного відхилення представлені у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Середні значення та середньоквадратичні відхилення за
шкалами сприйняття дитячо-батьківських відносин із позиції
дошкільників (n=20)**

№	Назва шкали	Min	Max	M	SD
Проєктивна методика «Сходинки» (В. Ткачова)					
1.	Вербальна складова	1,00	9,00	6,00	2,34
2.	Емоційна складова	1,00	9,00	5,00	1,90
Проєктивна методика «Кінетичний малюнок сім'ї» (R. Burns, S. Kaufman)					
3.	Сприятливість ситуації у сім'ї	1,00	15,00	5,00	3,69
4.	Тривожність	2,00	8,00	4,00	1,84
5.	Конфліктність у сім'ї	2,00	8,00	4,00	1,70
6.	Почуття неповноцінності	1,00	7,00	3,50	1,74
7.	Ворожість у сімейній ситуації	2,00	9,00	4,50	2,15
8.	Труднощі у спілкуванні	1,00	7,00	3,00	1,78

У використаній проєктивній методиці «Сходинки» було реалізовано дві шкали: вербальна складова та емоційна складова, які було переведено у кількісні значення за допомогою наведених критеріїв. У

результаті, отримані у ході проведення, дані можна було трансформувати у числові значення від одного до дев'яти.

За шкалою вербальної складової ставлення до ситуації в родині та взаємодії між її членами ми визначили, що переважна більшість дітей демонструє середній (35,0%) та високий (40,0%) рівні прояву цієї ознаки. Отже, діти старшого дошкільного віку транслюють здатність до диференціації значущих дорослих, розуміють їх ієрархічність за ознакою приналежності та любові до них, можуть охарактеризувати власне ставлення до членів родини і ймовірно оцінити їх зворотний зв'язок у ході вербального спілкування.

У ситуації зі шкалою емоційної складової ми спостерігаємо тенденцію до підвищення кількості дошкільників, які демонструють середній (50,0%) та високий (40,0%) рівні прояву означеної характеристики. Такі результати є свідченням достатньо високого рівня розвитку вміння до розуміння емоційного ставлення із боку значущих дорослих. Варто також зауважити, що зазначені показники є підтвердженням того, що у старшому дошкільному віці вербальний розвиток знаходиться на нижчому рівні розвитку, ніж емоційний. Тому необхідно враховувати цей момент при взаємодії із дошкільниками і створювати корекційну програму, яка буде орієнтована більшою мірою на емоційну складову.

За методикою «Кінетичний малюнок сім'ї» констатуємо наявність у всіх респондентів дошкільного віку адекватного уявлення про сімейні ролі, оскільки діти зображували на малюнку і себе, і обох батьків (у ситуації наявності сиблінга, діти також його зображували).

Щодо ієрархії міжособистісних сімейних стосунків, то переважна більшість дітей (75,0%) ближче до своєї фігури зображували фігуру матері, намагалися демонструвати на малюнках сюжети із їхньої спільної діяльності, у ході бесіди із особливою теплотою розповідали саме про стосунки та проведення часу разом із мамою. Для 15,0% дошкільників

найбільш значимою і ближчою фігурою була фігура батька, такі показники визначено у дівчаток-дошкільниць. Вони зображували маму віддалено від себе, а з батьком демонстрували сюжет спільної діяльності, при цьому у розмові вони не демонструють негативного ставлення до матері, просто стосунки із батьком більш теплі та довірливі. 10,0% дітей старшого дошкільного віку зображували фігури батька і матері рівновіддалено від своєї фігури, намагаючись зобразити заклопотаність кожного своїми хатніми справами. У розмові із цими дітьми було визначено, що їм бракує спілкування із батьками, оскільки ті мало звертають на них уваги і майже не проводять спільно час. Отже, переважна більшість дошкільників демонструє високий рівень емоційних відносин та прив'язаності до фігури матері.

Перейдемо до розгляду даних, які було отримано, використовуючи, запропонований О. Таран, кількісний варіант вимірювання показників методики «Кінетичний малюнок сім'ї» за посередництва шести симптомокомплексів. Перший симптомокомплекс розкритий у визначенні сприятливої сімейної ситуації. Констатуємо, що переважна кількість дошкільників транслює середній (60,0%) та високий рівень (15,0%) сприйняття сприятливості ситуації в родині, оскільки вони зображують на малюнку повну родину без ізолюваності одного із членів, не використовують надмірне штрихування та натиск при малюванні, адекватно розташовують людей на аркуші та використовують просторову близькість і спрямованість один на одного членів родини. Проте 25,0% дітей дошкільного віку демонструють наявність ворожого сприймання окремих членів родини, оскільки деякі із них використовували надмірне штрихування та віддаленість окремих фігур, зображували ізолювано себе або інших членів родини.

За симптомокомплексом тривожності більшість дошкільників демонструють низький рівень прояву ознаки, оскільки процес малювання у них відбувається спокійно без використання великої кількості

штрихування, вони не намагаються виправити свій малюнок та починають малювання із зображення людей, а не речей. 10,0% дітей старшого дошкільного віку при малюванні постійно зосереджувалися на деталях, намагалися постійно покращити свій малюнок, при замальовуванні окремих елементів намагалися якомога швидше і сильніше їх заштрихувати і періодично уточнювали, чи треба малювати того чи іншого члена родини. Те, що ми спостерігали такі поведінкові прояви, дозволяє нам говорити про наявність підвищеного рівня тривожності у цих дошкільників. Зауважуємо, що наша психокорекційна програма буде спрямована на оптимізацію дитячо-батьківських відносин та роботу саме із тією категорією дошкільників, які демонструють нетипові показники за означеними шкалами.

У результаті аналізування даних за симптомокомплексом конфліктності у сім'ї ми визначили, що 65,0% дітей дошкільного віку не вважають свою сім'ю конфліктною, оскільки не зображують різного роду бар'єри між фігурами, не намагаються відокремити їх або зобразити у неадекватному розмірі. 35,0% дошкільників сприймають ситуацію в сім'ї як конфліктну, на їхніх малюнках спостерігаємо окремі фігури членів родини, які відвернуті від інших, у деяких випадках діти зображують своєрідні бар'єри, за якими ті знаходяться.

Симптомокомплекс почуття неповноцінності ми не спостерігаємо у жодної дитини, оскільки на всіх малюнках їхнє зображення пропорційне розмірам інших людей, вони не зображують себе віддалено або недбало. Тому ми можемо констатувати наявність у всіх дітей середнього розвитку почуття власної значимості у родинній системі.

За результатами аналізування малюнків у контексті симптомокомплексу ворожисть у сімейній ситуації хочемо зазначити, що у однієї дитини ми спостерігали ситуацію, коли їй захотілося намалювати свого старшого брата на протилежному боці аркушу. Такий прояв є прямим свідченням наявності ворожості у сім'ї до свого сиблінга. Проте

подібних показників, які свідчать про ворожість у родині, в інших респондентів не було виявлено.

За параметром труднощі у спілкуванні ми визначили наявність такої проблеми у 25,0% дошкільників. Свідченням наявності труднощів у родині було виділення у сімейній системі окремих груп: син-мама, донька-тато, тато-діти; а також дещо затісне зображення фігур, які відбивають усіх членів родини.

Отже, ми здійснили психодіагностику дитячої сторони сприймання дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці. Визначено, що дошкільники характеризуються вищим рівнем розвитку емоційної складової ставлення до сімейної системи, ніж вербальної. Окреслено особливості прояву сприйняття ситуації в родині із позиції шістьох симптомокомплексів: сприятливість сімейної ситуації, тривожність, конфліктність, почуття неповноцінності, ворожість та труднощі спілкування у родині. Означено категорію дошкільників, які ймовірно мають бути залученими до психокорекційної роботи, на основі їх результатів ми будемо пропонувати власну програму корекції.

Перейдемо до розгляду та аналізування результатів психодіагностичного тестування батьків, яке було спрямоване на визначення батьківської позиції у системі дитячо-батьківського спілкування із дітьми старшого дошкільного віку.

Для опитування батьків ми використовували такі методики: «Батьківсько-дитячі відносини (PARI)» (E. Schaefer, R. Bell) та «Шкала сімейної адаптації та згуртованості (FACES-3)» (D. Olson, J. Portner, R. Bell). Опитувальники спрямовані на визначення особливостей ставлення батьків до сімейного виховання, своїх сімейних ролей та взаємодії із дітьми. У табл. 2.2. представлено результати статистичного оброблення даних у контексті параметрів мінімуму, максимуму, медіани та середньоквадратичного відхилення.

Таблиця 2.2

**Середні значення та середньоквадратичні відхилення за
шкалами сприйняття дитячо-батьківських відносин із позиції
батьків (n=40)**

№	Назва шкали	Min	Max	M	SD
Методика «Батьківсько-дитячі відносини (PARI)» (E. Schaefer, R. Bell)					
1.	Оптимальний емоційний контакт	4,00	16,00	11,00	3,43
2.	Зайва емоційна дистанція	2,00	12,00	6,00	2,89
3.	Зайва концентрація на дитині	8,00	32,00	16,00	7,24
Опитувальник «Шкала сімейної адаптації та згуртованості (FACES-3)» (D. Olson, J. Portner, R. Bell)					
4.	Емоційний зв'язок	5,00	15,00	12,00	2,69
5.	Сімейні межі	2,00	10,00	5,00	2,19
6.	Лідерство	2,00	9,00	5,00	2,11
7.	Контроль	1,00	10,00	4,50	2,47
8.	Дисципліна	2,00	8,00	5,00	1,61
9.	Сімейні ролі	2,00	15,00	6,00	3,25

Шкала оптимального емоційного контакту із дитиною містить 4 вимірювані ознаки: вербалізація, партнерські відносини, розвиток активності дитини та рівність відносин. Як бачимо із табл. 2.2 переважна більшість батьків транслиують середній рівень розвитку вміння до вибудовування оптимального емоційного контакту із дошкільником. Труднощі цього процесу пов'язані із відсутністю сприйняття батьками своїх дітей як рівних партнерів по взаємодії, вони демонструють у спілкуванні позицію «зверху», як більш досвідчені та дорослі.

Зайва емоційна дистанція із дошкільником представлена шкалами роздратованості, надмірної строгості та уникнення конфлікту. Констатуємо, що більшість батьків дошкільників не прагнуть до встановлення зайвої емоційної дистанції зі своїми дітьми. Такі батьки

намагаються не демонструвати почуттів та емоцій негативного спектру при взаємодії, обирають шлях вирішення конфлікту, а не його уникнення, намагаються транслювати дітям способи конструктивної поведінки.

Шкала зайвої концентрації на дитині структурно складається із таких компонентів: надмірна турбота, опасіння образити, подавлення волі, агресивності, сексуальності, надзвичайна зануреність у світ дитини, виключення внутрішньосімейних впливів, прагнення прискорити розвиток дитини. Із опису шкали ми розуміємо, що у разі прояву цього спектру характеристик, батьки не здатні до побудови та налагодження ефективних і конструктивних дитячо-батьківських відносин із дошкільником. Проте опитування показало, що значна частина батьків і демонструє наведену низку характеристик, тобто дошкільники більшою мірою функціонують у майже закритій сімейній системі, яка вбачає у ньому центр перетину усіх потреб та бажань і спрямовує саме на нього усю наявну турботу та увагу. Можливим варіантом майбутнього розвитку такого дошкільника може стати надмірна зацикленість на собі та невміння проявляти теплі турботливі почуття стосовно оточення.

Перейдемо до аналізування та інтерпретації результатів, які було отримано шляхом психодіагностичного тестування за методикою «Шкала сімейної адаптації та згуртованості (FACES-3)» (D. Olson, J. Portner, R. Bell). Окреслена методика спрямована на оцінювання особливостей структури сім'ї, проявів ставлення окремих членів родини один до одного та визначення особливостей взаємодії батьків із дітьми.

Отримані результати за шкалою емоційного зв'язку свідчать про наявність високого рівня емоційної прив'язаності батьків до своїх дітей. Вважаємо, що такий результат у контексті нашого дослідження є дуже позитивним, оскільки саме емоційна складова у старшому дошкільному віці превалює над вербальною.

Для батьків дошкільників не є пріоритетним встановлення сімейних меж та займання лідерської позиції, оскільки вони демонструють середній рівень прояву окреслених характеристик.

Ситуація із прагненням до контролю та дисципліни також не є провідною у батьківській позиції дитячо-батьківських взаємин. Ймовірно, що поки у батьків не стоїть гостро проблема неслухняності дітей, тому і вони не надають цьому компоненту взаємодії великого значення.

Шкала сімейних ролей теж представлена середнім рівнем розвитку, тому ми вбачаємо необхідність у сприянні кращому розумінню сімейних ролей як батьками дошкільників, так і самими дошкільниками.

Отже, батьки дітей старшого дошкільного віку прагнуть і реалізують оптимальний емоційний контакт зі своєю дитиною, транслують середній рівень встановлення контролю та дисципліни у сімейній взаємодії, демонструють тенденцію до прояву зайвої емоційної концентрації на дитині, що може призвести до розвитку егоїстичних схильностей дошкільника. Усі зазначені результати будуть покладені в основу розробки психокорекційної програми щодо оптимізації дитячо-батьківських стосунків у старшому дошкільному віці.

Наступним етапом аналізування результатів психодіагностичного опитування дошкільників та їх батьків було встановлення взаємозв'язку між аспектами сприйняття дитячо-батьківських відносин із позиції дітей та позиції батьків. Для реалізації цієї мети нами було використано коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона, який дає змогу визначити ступінь наявності зв'язку між досліджуваними ознаками. Значущі коефіцієнти, які було отримано у ході проведення кореляції, представлено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Значущі коефіцієнти кореляції між показниками дитячої та батьківської позицій сприймання дитячо-батьківських відносин

(n=60)

	BC	ПН	ТС	ОЕК	Рл	ВСС	Кн
ЕС	0,606*	-0,514*	-0,471*	0,437*			
ССС					0,425*		
Тр						0,535*	
КС							0,473*

Примітка: * - $P \leq 0,05$; ЕС – емоційна складова, ССС – сприятливість ситуації в сім'ї, Тр – тривожність, КС – конфліктність у сім'ї, ВС – вербальна складова, ПН – почуття неповноцінності, ТС – труднощі у спілкуванні, ОЕК – оптимальний емоційний контакт, Рл – сімейні ролі, ВСС – ворожість сімейної ситуації, Кн – контроль.

Встановлення кореляційних зв'язків на рівні $P \leq 0,05$ дає нам змогу констатувати наявність сильного прямого зв'язку між параметрами емоційної та вербальної складової (0,606) у дітей старшого дошкільного віку. Така кореляція була для нас несподіваною, оскільки емоційна складова у дошкільників має вищий рівень розвитку, ніж вербальна. Проте наявність такого роду залежності свідчить про початок нового рівня формування вербального компоненту у психофізіологічному розвитку.

Емоційна складова також корелює із компонентом почуття неповноцінності (-0,514), проте у цьому випадку ми спостерігаємо сильну обернену кореляцію, що може бути свідченням широкого спектру впливу емоційного елемента на усі особистісні якості дитини, відсутність достатньої кількості емоційного тепла із боку батьків неминуче провокуватиме зниження самооцінки дитини, невпевненості у своїх силах та собі загалом.

Також ми спостерігаємо обернений взаємозв'язок між труднощами сімейного спілкування і емоційною складовою дошкільника (-0,471). У цьому випадку емоційна складова виступає і причиною появи конфліктів у родині, бар'єрів між її членами та окремих труднощів у взаємодії.

Встановлено, що емоційна складова має прямий зв'язок зі шкалою оптимального емоційного контакту (0,437). Ми вбачаємо у цьому зв'язку конструктивну логічність, оскільки обидві шкали мають елемент прояву емоційності у взаємодії.

Виявлений прямий взаємозв'язок між наявністю сімейних ролей та сприятливістю для дитини сімейної ситуації (0,425) підтверджує наше припущення про чільне місце розподілених сімейних ролей для оптимальності дитячо-батьківських відносин.

Переживання дитиною тривожного спектру емоцій провокує відчуття наявності ворожості у сімейній ситуації (0,535), і навпаки, ворожість у родині може стати причиною, через яку у дошкільника починає формуватися тривожність. Виявлений аспект дитячо-батьківської взаємодії має враховуватися при розробках корекційних програм, які мають містити блок спрямований на нейтралізацію тривожних проявів.

Незважаючи на те, що ми визначили відсутність високого рівня прагнення батьків до встановлення контролю за дошкільниками, констатуємо наявність прямого взаємозв'язку між конфліктністю у родині та прагненням до контролю (0,473). Тобто, у дітей цього віку може спостерігатися тенденція до конфліктності на фоні обмеження їх волевиявлення шляхом надмірного контролю із боку батьків.

Отже, ми спостерігаємо наявність сильних прямих взаємозв'язків емоційної складової сприйняття дитячо-батьківських відносин із позиції дошкільника з вербальною складовою та встановленням оптимального емоційного контакту із боку батьків. Обернені зв'язки емоційного компонента із труднощами у спілкуванні та почуттям неповноцінності є свідченням достатньо потужного впливу емотивної сфери на переживання та поведінку дошкільника. Важливого значення набуває розвиток у дошкільника та його батьків раціонального бачення сімейних

ролей, оскільки цей параметр прямо пов'язаний із сприятливістю сімейної ситуації.

2.3. Психокорекційна програма дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці

Оскільки родина виступає тим простором, де дошкільник засвоює зразки міжособистісної взаємодії, модифіковані варіанти якої він буде застосовувати у своєму подальшому житті, актуальною проблемою виступає створення корекційних програм, що будуть спрямовані на оптимізацію дитячо-батьківських відносин у сім'ях, що демонструють деструктивний варіант цього феномену.

Теоретичне аналізування наукових напрацювань (Чанцева-Коваленко О. М.; Harris P.; Nelsen J.) [26; 31; 32] дозволило констатувати, що конструктивне формування особистості дитини як багатоструктурного компоненту можливе лише в умовах гармонійних дитячо-батьківських стосунків, які розкриваються у особливостях подружньої системи відносин як прикладу для наслідування, у специфіці спілкування батьків із іншими членами родини та особами, які не входять до складу сім'ї, в особливостях взаємодії батьків і дітей, здійсненні спільної діяльності. Старший дошкільний вік є сенситивним для розвитку інтелектуальної, моральної та емоційної сфер, корекційна робота із дошкільниками має вирізнятися високим рівнем продуктивності та результативності. Проте важливим завданням програми корекції залишається необхідність зацікавлення дошкільнят та орієнтації на ігрові форми роботи (Долинська Л. В., Левченко М. В., Чепелева Н. В., Уманець Л. І.) [6].

З огляду на емпіричне дослідження особливостей дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці, ми виокремили низку компонентів сімейної взаємодії, які потребують підсилення прояву шляхом впровадження психокорекційних заходів. До таких компонентів

ми відносимо прояви турботи дошкільнят про оточуючих, оскільки у більшості батьків було продіагностовано високий рівень концентрації на дитині, що може призвести до відсутності таких проявів у дошкільника; тривожність, яку ймовірно провокує наявність ворожості ситуації в родині; розвиток уявлень дошкільників і батьків про сімейні ролі; зміцнення конструктивного прояву емоційного зв'язку між батьками та дошкільниками.

Ураховуючи отримані результати теоретичного аналізування та емпіричного дослідження, нами було розроблено психокорекційну програму оптимізації дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці.

Метою психокорекційної програми є оптимізація дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці.

Для досягнення поставленої мети психокорекційної програми було визначено такі завдання:

1. Конструктивізація емоційного взаємозв'язку у системі відносин батьків із дошкільниками;
2. Розвиток адекватного уявлення учасників тренінгу про сімейні ролі;
3. Формування у дошкільника потреби піклування та турботи про оточуючих;
4. Освоєння навичок нормалізації психологічного стану при тривожності у батьків та дошкільників.

Розроблена психокорекційна програма спрямована на реалізацію двох напрямів:

1. Розвивальний – психокорекційний вплив на систему дитячо-батьківських відносин із позиції дошкільника шляхом групової тренінгової роботи із однолітками;

2. Інформаційний – психокорекційний вплив на систему дитячо-батьківських відносин із позиції батьків дітей старшого дошкільного віку шляхом психоедукації у поєднанні із тренінговою роботою.

Розвивальний напрям корекційної роботи представлено використанням широкого спектру застосованих методів: ігрові вправи, ігри-бесіди, міні-повідомлення для засвоєння матеріалу, ігри із обговоренням та аналізуванням результатів, активне слухання, релаксаційні вправи, психогімнастичні вправи, арт-терапевтичні техніки, проєктивне малювання.

Інформаційний напрям містив проведення інтерактивних лекцій із батьками, реалізацію трьох тренінгових занять, які мали на меті надання інформації та практикування способів допомоги дошкільникам у боротьбі із тривожністю та самодопомоги самим батькам; формування адекватних уявлень у батьків про сімейні ролі.

Обидва напрямки психокорекційної роботи реалізуються у батьківських та дитячих групах окремо, проте, отримані у ході занять, навички батьки і діти мають змогу продемонструвати один одному безпосередньо у сімейній взаємодії. Важливим елементом кожного заняття є опитування стосовно впровадження та ефективності отриманих знань у ході корекції на практиці.

Розроблення психокорекційної програми базувалося на дотриманні низки принципів:

- Особистісний принцип – ми притримуємося положення щодо важливості індивідуальної цінності та унікальності особистості дошкільника, особистості батьків;
- Принцип розвитку – передбачає врахування корекційного впливу на формування та становлення особистості дошкільника;
- Принцип системності – ми враховуємо, що сім'я виступає складною системою із наявністю різних типів стосунків, тому у

нашій програмі представлено блок щодо оптимізації і подружніх стосунків у системі «дружина-чоловік»;

- Принцип послідовності – психокорекційна програма створена таким чином, що реалізація матеріалу одного корекційного заняття дає змогу зрозуміти та глибше засвоїти матеріали наступних;
- Комунікативний принцип – психокорекційна робота спрямована на формування у дошкільників та батьків навичок ефективного міжособистісного спілкування;
- Принцип залучення первинного простору – у корекційній роботі із дітьми ми також використовуємо інформування та залучення до психокорекції батьків.

Ми враховуємо вікові особливості дітей старшого дошкільного віку, тому пропонуємо психокорекційну програму, яка містить 10 занять тривалістю 35 хвилин, періодичність проведення яких сягає одного разу на тиждень. Основний зміст розвивального напрямку роботи із дітьми старшого дошкільного віку представлено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Психокорекційна програма дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці для групової роботи із дітьми

№	Зміст заняття	Тривалість
1.	Знайомство учасників. Обговорення правил групи. Вправа «Мені подобається в моїй родині...». Психогімнастична вправа «Штанга».	35 хв
2.	Вправа «Помічник». Вправа «Знайди мене». Вправа «Подарунок». Психогімнастична вправа «У країні снів».	35 хв
3.	Вправа «Секрет». Рольова вправа «Двійка». Вправа «Хто твої батьки?». Психогімнастична вправа «Коло».	35 хв

Продовж. табл. 2.4

4.	Вправа «Яка твоя родина?». Вправа «Конфлікт». Вправа «Малюнок моєї сім'ї». Психогімнастична вправа «День-Ніч».	35 хв
5.	Вправа «Моя родина». Вправа «Мої обов'язки». Вправа «Сімейний крокодил». Психогімнастична вправа «Колискова».	35 хв
6.	Вправа «Родинне дерево». Вправа «Родина тварин». Вправа «Що для мене важливо?». Психогімнастична вправа «Курка з курчатами».	35 хв
7.	Вправа «Настрій». Вправа «Емоційний крокодил». Вправа «Що я відчуваю, коли...». Психогімнастична вправа «Голосно, шумно».	35 хв
8.	Вправа «Що я зараз відчуваю» Вправа «Мої емоції» Вправа «Радість-смуток». Психогімнастична вправа «Перекотиполе».	35 хв
9.	Вправа «Покажи настрій». Вправа «Смайлики». Психогімнастична вправа «Сонечко».	35 хв
10.	Вправа «Фабрика цукерок». Вправа «Подарунки». Вправа «Мої емоції». Психогімнастична вправа «Танці».	35 хв

Для батьків ми пропонуємо програму, яка містить три міні-лекції, які можна використовувати із метою психоедукації батьків та три тренінгові заняття, які триватимуть по дві години і будуть проведені один раз на тиждень. Особливості інформаційного напрямку психокорекційної програми продемонстровано у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Психокорекційна програма дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці для групової роботи із батьками

№	Зміст	Тривалість
Тренінгові заняття		
1.	Знайомство учасників тренінгу. Очікування і застереження. Прийняття правил групи. Вправа «Поміняйлики». Вправа «Моя внутрішня дитина».	2 год
2.	Вправа «Сімейні ролі». Вправа-розминка «Знайди пару». Вправа «Рольові лінії». Вправа «Мені буває...».	2 год
3.	Вправа «Крик». Вправа-розминка «Комплімент». Вправа «Пташка». Вправа «Обійми». Вправа «Заземлення». Рефлексія тренінгових занять.	2 год
Міні-лекції		
1.	Сімейні ролі: плюси і мінуси	20 хв
2.	Дитяча тривожність: як боротися	20 хв
3.	Конструктивна взаємодія із дошкільником	20 хв

Отже, створено психокорекційну програму, яка спрямована на оптимізацію дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці за посередництва використання тренінгових технологій та психоедукації.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі окреслено особливості дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці і представлено програму корекції щодо оптимізації взаємодії між дошкільниками та батьками. Отримано теоретичні та емпіричні дані, що засвідчують значущість дослідження і дають змогу сформулювати такі висновки:

1. Теоретико-методологічне аналізування феномену дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці дозволило окреслити основні характеристики міжособистісної взаємодії батьків із дошкільниками. Визначено, що стосунки батьків із дитиною постають специфічним типом міжособистісних відносин, оскільки характеризуються наявністю сильної емоційної взаємозалежності. Розкрито зміст дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці та окреслено їх вплив на особистісний розвиток дошкільника.

2. Підібрано комплекс діагностичних методик для дослідження особливостей дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці. Обрано дві проєктивні методики для діагностування дитячо-батьківських стосунків із позиції дошкільника та два опитувальники для психодіагностичного тестування їх батьків.

3. Емпірично досліджено особливості відносин дошкільників та батьків. Виокремлено рівні прояву основних параметрів, які характеризують ставлення обох сторін до ситуації у сімейній системі та підсистемі стосунків «батьки-дитина». Визначено, що дошкільники характеризуються вищим рівнем розвитку емоційної складової ставлення до сімейної системи, ніж вербальної. Окреслено особливості прояву сприйняття ситуації в родині із позиції шістьох симптомокомплексів: сприятливість сімейної ситуації, тривожність, конфліктність, почуття неповноцінності, ворожість та труднощі спілкування у родині. Констатовано, що батьки дітей старшого дошкільного віку прагнуть і реалізують оптимальний емоційний контакт зі своєю дитиною,

трансляють середній рівень встановлення контролю та дисципліни у сімейній взаємодії, демонструють тенденцію до прояву зайвої емоційної концентрації на дитині

Доведено наявність взаємозв'язку емоційної складової сприйняття дитячо-батьківських відносин із позиції дошкільника з вербальною складовою та встановленням оптимального емоційного контакту із боку батьків. Обернені зв'язки емоційного компонента із труднощами у спілкуванні та почуттям неповноцінності є свідченням достатньо потужного впливу емотивної сфери на переживання та поведінку дошкільника. Визначено, що параметр усвідомлення сімейних ролей прямо пов'язаний із сприятливістю сімейної ситуації.

4. Розроблено психокорекційну програму дитячо-батьківських відносин у старшому дошкільному віці. Корекційна програма створена із дотриманням принципу системності, тому вона охоплює два напрямки роботи: розвивальний – комплекс тренінгових занять із дошкільниками, які спрямовані на формування уявлень дітей про особливості дитячо-батьківських стосунків, про адекватні сімейні ролі; підвищення рівня конструктивного емоційного зв'язку із батьками; та інформаційний – співпрацю із батьками дошкільників задля оптимізації окремих аспектів їх взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бриль М. М. Соціально-психологічні особливості дитячо-батьківських стосунків з дошкільниками у дистантних сім'ях. Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб.наук.праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. № 2 (37). С. 33-38.
2. Беленька І. Сучасний стан питання формування та розвитку емоційної компетентності дітей дошкільного віку в контексті взаємодії з батьками. OD, 2021. Том 34, № 3. С. 96-110.
3. Гончар Л. В. Проблема гуманізації батьківсько-дитячих взаємин у сучасній сім'ї. Нові тенденції і явища у дитячому у молодіжному середовищі в Україні: цивілізаційний, культурологічний, інформаційний виміри : зб. наук. пр. К. : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2017. С. 182-191.
4. Гончар Л. В. Теоретико-методологічні засади формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин : автореф. дис. доктора пед. наук : 13.00.07. К., 2018. 22 с.
5. Горбатих В. В. Індивідуальні особливості самоставлення старшого дошкільника в структурі життєвих орієнтацій : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2019. 20 с.
6. Долинська Л. В., Левченко М. В., Чепелева Н. В., Уманець Л. І. Активні методи роботи практичного психолога : навч. посіб. К. : УДПУ, 2005. 80 с.
7. Жихарева Л. В. Психологічні особливості прихильності до матері у дітей дошкільного віку : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2016. 20 с.
8. Зобенько Н. А. Особливості впливу сімейного виховання на поведінку дітей старшого дошкільного віку. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки». Черкаси, 2018. № 3. С. 65-73.

9. Іщенко Л. В., Мельникова О. М. Розвиток дослідницьких здібностей у дітей старшого дошкільного віку. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2019. Вип. 2 (45). С. 75-79.
10. Кравченко К. В. Дослідження ставлення батьків до дитини у сучасних українських сім'ях. Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні питання соціальної та практичної психології у координатах сучасних парадигм»: зб. наук. пр. за заг. ред. проф. Н. Є. Завацької, 23-24 січня 2015 р. Сєверодонецьк : Вид-во Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля, 2015. № 2 (37). С. 12-18.
11. Крива Н. Л. Особливості прояву довіри дитини старшого дошкільного віку до соціального оточення : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2021. 20 с.
12. Крупник Г. А. Порівняння особливостей взаємин дітей з батьками у підгрупах за порядком народження у сімейній ієрархії. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. Херсон, 2020. Випуск 3. С. 97-108.
13. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років : монографія. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. 354 с.
14. Олійник О. О. Корекція батьківсько-дитячих взаємин як умови формування адекватної самооцінки старших дошкільників. *Габітус. Психологія особистості*. 2020. Випуск 16. С. 169-173.
15. Попович І. С. Психологія соціальних очікувань особистості: методологія, теорія і практика: навч.-метод. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019, 134 с.
16. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах: монографія. Херсон: ВАТ «ХМД», 2009. 240 с.
17. Сєдіна Л. В. Дитячо-батьківські відносини як чинник формування особистості дитини. Соціально-психологічні технології розвитку особистості: зб. наук. праць за матеріалами VIII Усеукраїнської науково-

- практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів (м. Івано-Франківськ, 7 квітня 2023 р.). – Івано-Франківськ, 2023.
18. Соболева Н. Сімейне життя в Україні: вимір соціальних та культурних змін. *Соціальні виміри суспільства*, 2009. Вип. 1 (12). С. 64-75.
 19. Терещенко М. В. Емпіричне дослідження дитячо-батьківських стосунків як фактора становлення образу сім'ї дошкільників. *Вісник Інституту розвитку дитини*. 2012. Вип. 23. С. 158-166.
 20. Терещенко Л. А. Роль сім'ї у вихованні і розвитку обдарованої дитини. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. Збірник наукових праць*. К., 2011, Вип. 5. С. 11-16.
 21. Тичина К. О. Особливості міжособистісних стосунків у сім'ях, що виховують дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.08. К., 2018. 20 с.
 22. Тичина К. О. Сучасні погляди на проблему міжособистісних стосунків у сім'ях, що виховують дітей старшого дошкільного віку із ТПМ. *Теорія і практика сучасної психології*: зб. наук. праць. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. № 2. С. 199-202.
 23. Фролова Л. Б. Корекція дитячо-батьківських відносин як соціально-психологічного чинника успішності процесу соціальної адаптації молодших школярів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. Херсон, 2018. Випуск 4. С. 223-227.
 24. Фролова Л. Б., Завацька Н. Є., Бохонкова Ю. О. Аналіз соціально-психологічної моделі ставлення батьків до дитини та її вплив на формування дитячо-батьківських відносин. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* : зб. наук. пр. Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля, 2019. № 1 (48). С. 261-269.
 25. Чанцева-Коваленко О. М. Гармонійні стосунки батьків як чинник особистісного розвитку дитини : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.01. К., 2016. 22 с.

26. Чанцева-Коваленко О. М. Корекційна програма для покращення показників батьківського ставлення до дитини. Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К. : Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2014. Т. X, вип. 26. С. 816-829.
27. Шаповалова О. В. Роль сім'ї у дошкільній освіті: теорія і практика: навч. посіб. Суми : Редакційно-видавничий відділ СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 225 с.
28. Яблонська Т. М. Дитячо-батьківські взаємини як чинник розвитку ідентичності дитини. *Актуальні проблеми психології. Загальна психологія. Історична психологія*. К., 2016. Том 9. Вип. 9. С. 589-598.
29. Ainsworth M. , Bell S., Stayton, D. Infant-mother attachment and social development. The introduction of the child into a social world. London: Cambridge University Press, 1974. P. 99–135
30. Craig G., Baucum D. Human development. Prentice Hall, 2001. 718 p.
31. Harris P. Trust. *Developmental Science*. 2007. Vol. 10. № 1. P. 135-138.
32. Nelsen J. Positive Discipline A-Z: 1001 Solutions to Everyday Parenting Problem. Publisher: Harmony. 2007. 336 p.
33. Popovych I. S. Social expectations – a basic component of the system of adjusting of social conduct of a person. *Australian Journal of Scientific Research*. 2014, 2(6), P. 393–398.
34. Popovych I. S. Social expectations in primary school age. Proceedings of the 2nd International Academic Congress «Fundamental Studies in America, Europe, Asia and Africa», 27 Sept. 2014, USA, New-York. Vol. II, «Columbia Press». New-York, 2014. P. 176-180.
35. Russell A., Rusell G. Mothers` and Fathers` explanations of observal interactions of observed interactions with their children. *Journal of Applied Developmental Psychology*. 1988.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

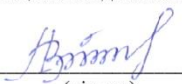
Я, Седіна Людмила Вікторівна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

27.09.2019
(дата)

(підпис)

Людмила СЕДИНА
(ім'я, прізвище)

Додаток Б

Психокорекційна програма для дітей старшого дошкільного віку щодо оптимізації дитячо-батьківських стосунків

Заняття № 1

Мета: знайомство учасників групи, створення довірливої атмосфери, узгодження правил подальшої роботи у тренінговій групі.

1. Ритуал привітання.

Для ефективної та гармонійної роботи учасників тренінгової групи дошкільного віку ми вводимо ритуал привітання, який буде повторюватися на кожному наступному занятті. Його зміст полягає у тому, що всім дошкільнятам необхідно по-черзі один із одним привітатися хлопаючи в долоньки (саме один із одним).

2. Знайомство учасників.

Тренер пропонує дошкільнятам познайомитися, використовуючи розповідь, яка містить своє ім'я і те, що їм найбільше подобається робити разом із батьками

3. Обговорення правил групи.

Тренер повідомляє дошкільнятам, що для продуктивності їх групової взаємодії необхідно встановити певні правила. Пропонований перелік правил: активності, поваги один до одного та Я-висловлювань.

4. Вправа «Мені подобається в моїй родині...».

Тренер пропонує учасникам показати усім іншим, що їм подобається робити у своїй родині. Складність завдання у тому, що пояснення має відбуватися без використання слів.

5. Психогімнастична вправа «Штанга».

Учасники мають показати вправи, які виконують штангісти, але дошкільнята будуть використовувати уявну «штангу»

6. Рефлексія заняття.

7. Ритуал прощання. Також ми пропонуємо ввести і ритуал прощання, який за своїм змістом буде ідентичним ритуалу привітання, тобто прощання хлопками в долоньки один одного.

Заняття № 2

Мета: формування у дошкільнят навички до прояву турботи про оточуючих.

1. Ритуал привітання.

2. Вправа «Помічник».

Учасники мають назвати усі види діяльності, які вони можуть допомогти виконувати вдома своїм батькам. За кожну названу справу тренер їм вручає зірочку. Після цього відбувається підрахунок зірочок і вітання аплодисментами того, хто отримав їх найбільшу кількість.

3. Вправа «Знайди мене».

Групі пропонується пограти у своєрідні хованки, які передбачають можливість відсутності передачі титулу того, хто водить, якщо учасник, якого знайшли, протягом 5 секунд показує і називає добру справу, яку він вчора зробив. Необхідно відповідати чесно.

4. Вправа «Подарунок».

Тренер пропонує дошкільням обрати із коробки подарунок і подарувати його сусіду праворуч, при цьому слід не просто вручити презент, а супроводжувати його словами, які будуть спрямовані на підняття настрою іншого. Після отримання подарунку одержувач теж має подякувати за подарунок і обрати який подарунок він би хотів передати наступному. Після цього вправу можна модифікувати і дозволити дошкільням зробити самостійний вибір того, кому б вони хотіли його подарувати.

5. Психогімнастична вправа «У країні снів».

Дошкільнята сидять на своїх стільчиках, лунає колискова, під час цього тренер проходить між стільчиками і доторкається до усіх учасників

по черзі (краще до плеча). Після доторкання діти мають опустити свої голівоньки і заплющити очі.

6. Рефлексія заняття.

7. Ритуал прощання.

Заняття № 3

Мета: сприяння формуванню у дошкільників довірливих стосунків із батьками.

1. Ритуал привітання.

2. Вправа «Секрет».

Тренер розповідає про те, що існують хороші і погані секрети. Погані секрети викликають у дитини почуття провини та страху. Тому якщо хтось Вам розповів такий секрет, ви обов'язково маєте про нього повідомити батькам. Після цього тренер пропонує пограти у гру по типу зіпсованого телефону, де кожен учасник передаватиме на вушко іншому якусь фразу.

3. Рольова вправа «Двійка».

Дошкільнятам пропонується розіграти ситуацію, в якій один із учасників буде дитиною, яка отримала незадовільну оцінку, а інший одним із батьків. Спочатку вони розігрують ситуацію так, як вони думають, що будуть реагувати батьки, а потім так, як би їм цього хотілося.

4. Вправа «Хто твої батьки?».

Тренер пропонує усім учасникам розказати групі про своїх батьків: хто вони, чим займаються, як вони ставляться до дошкільника.

5. Психогімнастична вправа «Коло».

Тренер пропонує учасникам встати і закрити свої очі. Після цього він розставляє їх у хаотичній послідовності. Завдання дітей утворити фігуру кола, не відкриваючи при цьому очей

6. Рефлексія заняття.

7. Ритуал прощання.

Заняття № 4

Мета: формування поваги та любові до представників своєї родини, уявлення про способи комунікації із оточенням.

1. Ритуал привітання.
2. Вправа «Яка твоя родина?».

Учасникам пропонується розказати про свою родину, показуючи по одній емоції кожного із членів сім'ї, яку вона найчастіше йому демонструють.

3. Вправа «Конфлікт».

Учасники діляться на пари і намагаються розіграти ситуацію конфлікту, який нещодавно трапився в їхній родині. Після цього діти діляться своїми емоціями стосовно цієї ситуації.

4. Вправа «Малюнок моєї сім'ї».

Тренер пропонує дошкільникам зобразити свою сім'ю за тим, що йому найбільше подобається робити у колі родини.

5. Психогімнастична вправа «День-Ніч».

Тренер розповідає учасникам умову вправи, яка полягає у тому, що коли тренер говорить слово день, учасники мають піднятися зі своїх стільчиків та потягнутися вгору, ніби до сонечка. Але коли тренер говорить «Ніч», дітям необхідно присісти на свої стільці і заплющити очі.

6. Рефлексія заняття.
7. Ритуал прощання.

Заняття № 5

Мета: формування у дошкільнят уявлення про сімейні ролі та обов'язки кожного із членів родини.

1. Ритуал привітання.
2. Вправа «Моя родина».

Тренер пропонує учасникам питання для роздуму стосовно того, чим має займатися кожен із членів сім'ї. Після цього діти мають продемонструвати групі, чим саме займаються зазвичай вони самі, їх тато та мама. Обговорення стосуватиметься того, чи раціонально розподілені ролі у їхній родині.

3. Вправа «Мої обов'язки».

Учасник розповідає іншим про свої обов'язки у контексті допомоги мамі та татові.

4. Вправа «Сімейний крокодил»

Тренер пропонує дітям гру, у якій вони мають показувати якийсь вид діяльності, а група має відгадати, хто цю діяльність може виконувати: мама, тато чи вони разом.

5. Психогімнастична вправа «Колискова».

Тренер пропонує трішки розслабитися дітям, заплющивши очі і послухавши мелодійну колискову

6. Рефлексія заняття.

7. Ритуал прощання.

Заняття № 6

Мета: сприяння формуванню ціннісного ставлення до сім'ї.

1. Ритуал привітання.

2. Вправа «Родинне дерево».

Тренер пропонує кожному учаснику аркуш паперу із намальованим деревом, дошкільнятам слід розмістити на ньому усіх членів своєї родини, із якими він взаємодіє.

3. Вправа «Родина тварин».

Тренер пропонує учасникам розповісти про свою родину, при цьому порівнюючи її членів із різними тваринками. Після цього проводиться опитування стосовно того, чому саме такі тваринки були обрані для характеристики себе і батьків.

4. Вправа «Що для мене важливо?».

Учасники розповідають про свою родину, при цьому наголошуючи увагу на тих членах родини, із якими їм подобається проводити час і вони для них є важливими.

5. Психогімнастична вправа «Курка з курчатами».

Тренер запитує в учасників хто із них хоче грати у цій грі роль курки, для самої гри відбирається 3 «курки» і малюється на підлозі крейдою або кольоровим скотчем три кола, які будуть символізувати місце для курчат курки. Завдання курки: залучити до свого кола якомога більше «курчат», а завдання «курчат» - не втрапити до ніякого кола, проте якщо він вступив на територію кола, то не може вже вийти за його межі. Гра триває 3 хвилини.

6. Рефлексія заняття.

7. Ритуал прощання.

Заняття № 7

Мета: формування уявлення та навичок ідентифікації власних емоцій і почуттів у дошкільнят.

1. Ритуал привітання.

2. Вправа «Настрій».

Тренер проводить невеличке опитування учасників, яке стосується їх сьогодишнього настрою. Також він запитує, що саме спричинило те, що у них сьогодні саме такий настрій.

3. Вправа «Емоційний крокодил».

Учасники по черзі виходять у центр кола і показують задану тренером емоцію, без використання слів. Інші дошкільники мають її відгадати.

4. Вправа «Що я відчуваю, коли...».

Тренер роздає кожному учаснику набір карток із зображенням різних ситуацій взаємодії із батьками. Після цього дошкільники

оголошують свої почуття, коли опиняються або ж якби опинилися у такій ситуації.

5. Психогімнастична вправа «Голосно, шумно».

Учасники, сидячи на свої стільчиках, за командою тренера мають видавати звуки ніжками або ручками від дуже тихого до дуже гучного.

6. Рефлексія заняття.

7. Ритуал прощання.

Заняття № 8

Мета: закріплення навичок саморефлексії у дітей старшого дошкільного віку.

1. Ритуал привітання.

2. Вправа «Що я зараз відчуваю»

Тренер пропонує учасникам зобразити на аркуші паперу, що вони зараз відчувають. Обговорення малюнків.

3. Вправа «Мої емоції»

Учасники обирають із коробки по три кульки різних кольорів і надають їм назви своїх емоцій, після цього передають їх трьом іншим учасникам, якщо їх емоції на даний момент співпадають, або ж повертають назад до коробки.

4. Вправа «Радість-смуток».

Тренер пропонує учасникам об'єднатися у пари, у кожній парі один дошкільник буде розповідати про себе у контексті радості, а інший – смутку. Після цього учасники обмінюються ролями. Обговорення щодо того у якому контексті їм було простіше розповідати про себе.

5. Психогімнастична вправа «Перекотиполе».

Учасникам пропонується дуже швидко передавати м'ячик по колу із рук в руки поки гратиме мелодія. При зупинці мелодії той, у кого м'ячик опинився, має вийти із кола.

6. Рефлексія заняття.

7. Ритуал прощання.

Заняття № 9

Мета: розвиток вміння розпізнавати емоції оточення за мімічними та інтонаційними ознаками.

1. Ритуал привітання.
2. Вправа «Покажи настрій».

Кожен учасник по черзі без слів показує свій настрій, завдання групи – визначити його.

3. Вправа «Смайлики».

Тренер пропонує кожному учаснику набір із 5 смайликів, які демонструють різні емоції. Після цього розповідає ситуації, на які просить дошкільнят відреагувати наявними смайликами.

4. Психогімнастична вправа «Сонечко».

Тренер пропонує дошкільням потягнутися так, ніби вони знаходяться під теплими промінчиками сонечка.

5. Рефлексія заняття.
6. Ритуал прощання.

Заняття № 10

Мета: формування уявлення про власні емоції та способи їх демонстрації батькам і оточуючим людям.

1. Ритуал привітання
2. Вправа «Фабрика цукерок».

Тренер пропонує дітям уявити місце, в якому вони завжди відчують себе добре та захищено, заплющити очі та намагатися відчутти цей стан. Можна себе обійняти, або покласти руки на сонячне сплетіння. Після цього тренер пояснює дітям, що таке відчуття може супроводжувати їх у будь-якій ситуації життя, якщо вони цього потребуватимуть. Необхідно просто його уявити.

3. Вправа «Подарунки».

Тренер пропонує учасникам подумати і обрати ту емоцію, яку б вони хотіли подарувати своїм батькам. Після цього кожен дошкільник демонструє яким би чином це відбувалося. Домашнім завданням буде «подарувати» обрану емоцію своїм батькам вдома.

4. Вправа «Мої емоції».

Тренер пропонує підсумувати знання отримані у ході тренінгів і описати, які емоції домінували у дошкільників в процесі групової роботи.

5. Психогімнастична вправа «Танці».

Тренер пропонує учасникам обрати музику, під яку вони зможуть потанцювати. Після зробленого вибору дошкільники починають танцювати так як їм подобається.

6. Рефлексія тренінгових занять. Підбиття підсумків.

7. Ритуал прощання.

Психокорекційна програма для батьків дітей старшого дошкільного віку щодо оптимізації дитячо-батьківських стосунків

Заняття №1

Мета: знайомство учасників тренінгу; ознайомлення із основними особливостями дитячо-батьківських відносин.

1. Знайомство учасників тренінгу.

Тренер пропонує учасникам познайомитися за принципом «снігової кулі». Перший учасник називає тільки своє ім'я, другий – ім'я першого і своє, третій – імена першого, другого і своє, і т.д. Тренер у кінці називає імена усіх учасників.

2. Очікування і застереження.

Тренер опитує учасників про їх очікування та застереження від тренінгової роботи.

3. Прийняття правил групи.

Для ефективної та продуктивної роботи у групі учасникам слід визначитися із правилами. Пропонований перелік: правило активності, Я-висловлювань, поваги один до одного, «одного мікрофона».

4. Вправа «Поміняйлики».

Тренер пропонує учасникам відчутися себе у ролі власної дитини. Тренер зачитує зміст візуалізаційної вправи із ситуацією взаємодії батьків із дитиною. Завдання батьків: відчутися і зрозуміти що у такій ситуації відчуває дитина.

5. Вправа «Моя внутрішня дитина».

Учасники по черзі кидають один одному м'яч при цьому, говорячи фрази типу «Мені здається, що у дитинстві ти був/ла ... дитиною». Якщо учасник погоджується із цією характеристикою, то він ловить м'яч і передає його далі із фразою, якщо ні – то відкидає від себе.

Рефлексія тренінгового заняття.

Заняття №2

Мета: ознайомлення учасників із диференційованістю сімейних ролей.

1. Вправа «Сімейні ролі».

Тренер пропонує кожному учасникові розповісти своє бачення виконуваних функцій у родині із боку матері, батька та дитини.

2. Вправа-розминка «Знайди пару».

Тренер роздає усім учасникам картки із написаними кольорами. Завдання учасників: знайти собі пару за кольором, який написаний у їхній картці.

3. Вправа «Рольові лінії» (на основі трансактного аналізу Е. Берна)

Учасникам пропонується розіграти поведінку у одній і тій самій ситуації із позиції панування стану «Дитини», «Дорослого» та «Батька».

4. Вправа «Мені буває...».

Тренер пропонує учасникам продовжити фразу «Мені буває...», яка пов'язана із ситуацією взаємодії із дитиною старшого дошкільного віку.

Рефлексія тренінгового заняття.

Заняття №3

Мета: освоєння учасниками тренінгу навичок нормалізації психологічного стану дошкільнят.

1. Вправа «Крик».

Тренер об'єднує учасників у пари, в яких один із партнерів гратиме роль дорослого, а другий – дитини. Завдання дорослого – кричати на дитину протягом 1 хв, завдання дитини – це вислухати. Після цього відбувається зміна ролей і повторення вправи. Обговорення стосуватиметься того, що відчували батьки, перебуваючи у ролі дитини, на яку кричать.

2. Вправа-розминка «Комплімент».

Учасники вільно рухаються по кімнаті, при цьому вони мають усім, хто зустрічається на їхньому шляху сказати комплімент.

3. Вправа «Пташка».

Тренер пропонує один із способів нормалізації тривоги, який можна використовувати у разі такої ситуації із дошкільником. Необхідно схрестити долоні рук у вигляді крил пташки і покласти їх на грудну клітину, після цього можна в такт із диханням легенько постукувати по собі цими «крильцями».

4. Вправа «Обійми».

Тренер пропонує учасникам, які є подружньою парою, обійнятися і затримати свої обійми на 1 хвилину. Такий спосіб нормалізації тривоги є найпростішим та найдієвішим.

5. Вправа «Заземлення».

Також можна запропонувати вправу, яка спрямована на заземлення під час тривожних настроїв. Її суть полягає у фіксуванні своєї уваги на

окремій частині тіла: нозі, руці, очах, спині. Також можна спробувати м'язову релаксацію зазначених частин шляхом напруження та розслаблення різних м'язів тіла.

6. Рефлексія тренінгових занять.

Міні-лекція №1 Сімейні ролі: плюси і мінуси

Опис батькам важливості демонстрації адекватних сімейних ролей, оскільки дошкільники переймають усі демонстровані типи поведінки.

Міні-лекція №2 Дитяча тривожність: як боротися

Окреслення основних особливостей дитячої тривожності, наведення основних способів психологічної допомоги своїй дитині.

Міні-лекція №3 Конструктивна взаємодія із дошкільником

Опис головних особливостей старшого дошкільного віку і наведення рекомендацій щодо поліпшення ефективності міжособистісної взаємодії у родині.